

ΤΙ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΑΛΛΑΞΕΙ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΚΑΣΤΙΚΟ ΣΥΣΤΗΜΑ; ΣΚΕΨΕΙΣ ΕΝΟΨΕΙ ΤΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΗΣ ΑΝΑΘΕΩΡΗΣΗΣ

Ξενοφών Κοντιάδης

Καθηγητής Δημοσίου Δικαίου στο Πάντειο Πανεπιστήμιο
Πρόεδρος του Κέντρου Ευρωπαϊκού Συνταγματικού Δικαίου

Το Σύνταγμα αποτελεί κατ' αρχάς ένα σύμβολο εθνικής ανεξαρτησίας, δημοκρατικής νομιμοποίησης της πολιτικής εξουσίας και εγγύησης των δικαιωμάτων όσων κατοικούν στη χώρα. Όμως, ταυτόχρονα, είναι ένα καθημερινό εργαλείο για την οργάνωση και την οριοθέτηση όλων των κρατικών εξουσιών. Το Σύνταγμα ρυθμίζει τις αρμοδιότητες και τις σχέσεις μεταξύ των επιμέρους φορέων εξουσίας, προδιαγράφει πολιτικές και θεσμικές συμπεριφορές, επιλύει συγκρούσεις, επιβάλλει συναινέσεις, κατανέμει ρόλους στο πολιτικό παιχνίδι, προτάσσει αξίες, κατοχυρώνει δικαιώματα, θέτει σκοπούς στις κρατικές πολιτικές και συνιστά το πλαίσιο για τη νομιμοποίηση και τον έλεγχο των πολιτικών αποφάσεων¹. Όπως έγραψε άλλωστε ο Δημήτρης Τσάτσος, «όταν υπάρχουν θέματα για τα οποία η πρακτική της πολιτείας αναδεικνύει ή και υποδεικνύει ανάγκες βελτίωσης ή υπάρχουν άλυτα μεγάλα θεσμικά θέματα, μια αναθεώρηση δεν είναι ποτέ άκαιρη»².

Στο σύντομο αυτό κείμενο δεν περιλαμβάνονται επισημάνσεις και προτάσεις για τη βελτίωση της οργάνωσης και της λειτουργίας του δικαστικού συστήματος στη χώρα μας γενικώς, αλλά μόνο ως προς τα πεδία στα οποία δεν αρκεί νομοθετική ρύθμιση αλλά η παρέμβαση του αναθεωρητικού νομοθέτη.

I. Η ΕΠΙΛΟΓΗ ΤΗΣ ΗΓΕΣΙΑΣ ΤΩΝ ΑΝΩΤΑΤΩΝ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΩΝ

Η ρύθμιση της επιλογής της ηγεσίας της δικαιοσύνης από την Κυβέρνηση σύμφωνα με το άρθρο 90 παρ. 5 του Συντάγματος αποτελεί δείγμα ελαττωματικής συνταγματικής μηχανικής. Ο σκοπός κάθε παρέμβασης στο πεδίο οργάνωσης του δικαστικού συστήματος συμπυκνώνεται στη συνάρθρωση της δικαστικής ανεξαρτησίας με

¹ Ξ. Κοντιάδης, *Τι πρέπει να αλλάξει στο Σύνταγμα; 40 ερωτήσεις και απαντήσεις για τη νέα συνταγματική αναθεώρηση*, e-book ελεύθερης πρόσβασης epoliteia.gr, 2025.

² Δ. Τσάτσος, *Η αναθεώρηση του Συντάγματος*, 2006, σελ. 19.

τη βελτίωση των όρων απονομής της δικαιοσύνης³. Αυξημένη σημασία έχει να διασφαλίζεται η αξιοπιστία του δικαστικού συστήματος, που αφορά τις εγγυήσεις ανεξαρτησίας και αποτελεσματικότητας, ιδίως σε σχέση με υπόνοιες συναλλαγής των δικαστών με την εκάστοτε Κυβέρνηση⁴. Το ισχύον σύστημα επιλογής της ηγεσίας των Ανωτάτων Δικαστηρίων όχι μόνο δεν αμβλύνει τέτοιες αιτιάσεις, αλλά είναι οργανωμένο έτσι ώστε να μην αποκλείεται να οδηγήσει σε μη σκοπούμενες, δυσμενείς συνέπειες.

Κατ' αρχάς η ανάθεση της επιλογής στο Υπουργικό Συμβούλιο εγκυμονεί τον κίνδυνο μιας απόφασης όχι με αξιολογικά αλλά με κομματικά κριτήρια. Με τα λόγια του Δημήτρη Τσάτσου, «μόνιμο πεδίο διαβρωτικής επιρροής των κυβερνητικών κομμάτων στα ανώτατα δικαστήρια είναι η προσδοκία της κατάληψης των κορυφαίων αυτών θέσεων»⁵. Αντί να εξυπηρετήσει τον σκοπό της αποκατάστασης «σημείου επαφής μεταξύ της δικαστικής λειτουργίας και της λαϊκής κυριαρχίας»⁶, η διαδικασία επιλογής της δικαστικής ηγεσίας συνεχίζει να προκαλεί υπόνοιες κομματικοποίησης της δικαιοσύνης. Όπως είχε επισημάνει ο πρώην Πρόεδρος του Αρείου Πάγου Στέφανος Μαθθίας, η ελληνική δικαιοσύνη «είναι και δεν είναι ανεξάρτητη, είναι και δεν είναι αξιόπιστη», επειδή ακριβώς «λειτουργεί υπό τη σκιά της Διοίκησης, δηλαδή του κόμματος που βρίσκεται κάθε φορά στην εξουσία»⁷.

Η ανάθεση της κρίσιμης επιλογής στο Υπουργικό Συμβούλιο υπονομεύει τον σκοπό της συνάρθρωσης ανεξαρτησίας και αποτελεσματικότητας μέσω της αξιοκρατίας, ενώ ταυτόχρονα διαβρώνει την αξιοπιστία της δικαιοσύνης. Ακόμη περισσότερο, νομοθετικοί πειραματισμοί όπως η πρόβλεψη της ακρόασης των υποψηφίων ενώπιον της Διάσκεψης των Προέδρων της Βουλής⁸ εντείνουν τις υπόνοιες ότι η επιλογή μπορεί να γίνει με κομματικά κριτήρια «εφόσον η συζήτηση περιστραφεί γύρω από τις ηθικοπολιτικές και συνταγματικές αντιλήψεις του δικαστή σε σχέση με επίμαχα ζητήματα»⁹. Πρόκειται συνεπώς για επίταση του ελαττώματος και όχι για την άμβλυνσή του. Μόνο με την αναθεώρηση της επίμαχης συνταγματικής διάταξης είναι εφικτή η επίλυση της εσωτερικής αντίφασης του συστήματος επιλογής της δικαστικής ηγεσίας. Σημειωτέον ότι η ρύθμιση του άρθρου 90 παρ. 5 Συντ. έχει δεχθεί κριτική και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (EU Justice Scoreboard).

Ποιες είναι οι εναλλακτικές λύσεις; Μια πρόταση είναι να πραγματοποιείται μυστική ψηφοφορία στην Ολομέλεια κάθε Ανώτατου Δικαστηρίου για την εκλογή του Προέδρου του μεταξύ των υπηρετούντων Αντιπροέδρων και για την επιλογή των Αντιπροέδρων μεταξύ των είκοσι αρχαιότερων Συμβούλων ή Αρεοπαγιτών. Μια παραλλαγή της πρότασης αυτής είναι να επιλέγεται ο Πρόεδρος

³ Γ. Παπαδημητρίου, «Συνταγματική πολιτική στο χώρο της δικαιοσύνης», στον τόμο: Εταιρεία Δικαστικών Μελετών, Συμβολές II, 1998, σελ. 13 επ.

⁴ Β. Σκουρής, Ζητήματα έννομης προστασίας στην αναθεώρηση του Συντάγματος, 2000, σελ. 77.

⁵ Δ. Τσάτσος, Συνταγματικό Δίκαιο, τ. Β', 1992, e-book ελεύθερης πρόσβασης epoliteia.gr, 2022, σελ. 568.

⁶ ΣτΕ 2/2010, ΘΠΔΔ 3/2010, σελ. 283.

⁷ Σ. Μαθθίας, Ακηδεμόνευτη δικαιοσύνη, ΕλλΔνη 1998, σελ. 743.

⁸ Ν. 3841/2010.

⁹ Γ. Τασόπουλος, «Το νέο σύστημα επιλογής της ηγεσίας της δικαιοσύνης: Θεσμική βελτίωση με απροσδόκητη συνέπεια νέων ρηγμάτων», στον τόμο: Ξ. Κοντιάδης/Φ. Σπυρόπουλος (επιμ.), Το μέλλον του ελληνικού Κοινοβουλίου, 2011, σελ. 313 επ. (327).

και οι Αντιπρόεδροι των Ανωτάτων Δικαστηρίων από το Υπουργικό Συμβούλιο ή τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας μεταξύ εκείνων που προτείνουν οι Ολομέλειες των Ανωτάτων Δικαστηρίων με την προηγούμενη διαδικασία.

Ήδη από τον Αύγουστο του 2024 (ν. 5123/2024) έχει προβλεφθεί η γνωμοδότηση της Ολομέλειας κάθε Ανώτατου Δικαστηρίου, ύστερα από μυστική ψηφοφορία, για την προαγωγή στις θέσεις Προέδρων ή Αντιπροέδρων και του Γενικού Επιτρόπου της Επικρατείας του Ελεγκτικού Συνεδρίου, καθώς και του Εισαγγελέα του Αρείου Πάγου ύστερα από γνωμοδότηση της Ολομέλειας της Εισαγγελίας του Αρείου Πάγου. Η παραλλαγή αυτή παρουσιάζει ωστόσο μειονεκτήματα παρεμφερή προς εκείνα της ισχύουσας διάταξης του Συντάγματος, τα οποία αναφέρθηκαν πιο πάνω, αφού η τελική κρίση παραμένει αρμοδιότητα της Κυβέρνησης.

Ο αντίλογος υποστηρίζει ότι η επιλογή της ηγεσίας της δικαιοσύνης από τα ίδια τα Ανώτατα Δικαστήρια εγκυμονεί τον κίνδυνο να διαμορφωθούν «συνδικαλιστικού τύπου» κριτήρια και «ομαδοποιήσεις» κατά τη σχετική διαδικασία. Το επιχείρημα δεν είναι αμελητέο. Μια τρίτη εναλλακτική πρόταση είναι την τελική επιλογή να πραγματοποιεί η Ολομέλεια της Βουλής με αυξημένη πλειοψηφία των 2/3 ή των 3/5 των βουλευτών¹⁰. Η πρόταση αυτή είναι σοβαρή και τεκμηριωμένη, ενέχει όμως τους κινδύνους της έκθεσης των υποψηφίων στην κρίση των πολιτικών κομμάτων.

Ορθότερη λύση είναι, κατά τη γνώμη μου, η πλήρης απεμπλοκή της διαδικασίας επιλογής της ηγεσίας της δικαιοσύνης από τη νομοθετική και την εκτελεστική εξουσία. Σε μια μυστική ψηφοφορία οι Ολομέλειες των Ανωτάτων Δικαστηρίων, που έχουν πλήρη γνώση των προσόντων και της προσωπικότητας των υποψηφίων, θα κρίνουν με γνώμονα το συμφέρον του θεσμού. Ακόμη, όμως, και αν δεν επιλέξουν με αξιοκρατικά κριτήρια, δεν θα πλανάται πάνω από τη δικαιοσύνη η υπόνοια της πολιτικής εξάρτησης της ηγεσίας της. Και αυτό είναι τελικά το σημαντικότερο.

II. Η ΣΚΟΠΙΜΟΤΗΤΑ ΙΔΡΥΣΗΣ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟΥ

Ένα από τα πιο επίμαχα ζητήματα του συνταγματικού σχεδιασμού αποτελεί διαχρονικά η σκοπιμότητα ίδρυσης Συνταγματικού Δικαστηρίου. Η μεταρρύθμιση αυτή υποστηρίχθηκε από τη Νέα Δημοκρατία στο πλαίσιο των αναθεωρήσεων του 2001 και του 2008, καθώς και στην πρόταση που υπέβαλε το 2014, όχι όμως και στην πρότασή της του 2018, στο πλαίσιο της αναθεώρησης που ολοκληρώθηκε το 2019. Το ζήτημα έχει, επίσης, απασχολήσει εκτενώς τη συνταγματική επιστήμη τις τρεις τελευταίες δεκαετίες.

Η πρώτη φορά που υποβλήθηκε σχετική πρόταση ήταν στην Επιτροπή Αναθεώρησης της Δ' Αναθεωρητικής Βουλής το 1946, χωρίς να γίνει δεκτή. Περιλαμβανόταν εξάλλου στην πρόταση αναθεώρησης του 1963 (Βαθεία Τομή) με εισήγηση του Κωνσταντίνου Τσάτσου, όμως το αναθεωρητικό έργο διακόπηκε λόγω της πρόωρης διάλυσης της Βουλής. Σημειωτέον ότι η πρόταση του 1963 συνάντησε την αντίδραση της Αριστεράς, η οποία προέβαλε τον Θεμελιώδη Νόμο της Βόννης ως παράδειγμα προς αποφυγή και χαρακτήρισε το Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο της Γερμανίας ως «νεοναζιστικό» λόγω της απαγόρευσης που είχε επιβάλει στο Κομμουνιστικό

¹⁰ Χ. Ράμμος, *Η ανάγκη συνταγματικής αναθεώρησης του τρόπου επιλογής της ηγεσίας των ανωτάτων δικαστηρίων*, nomarchia.gr, 8.11.2024.

Κόμμα της Γερμανίας¹¹. Την πρόβλεψη ίδρυσης Συνταγματικού Δικαστηρίου περιλάμβανε επίσης το εικονικό «Σύνταγμα» της δικτατορίας το 1973, γεγονός που προκάλεσε αρνητική προδιάθεση για τον θεσμό στην Ε' Αναθεωρητική Βουλή, δύο χρόνια αργότερα.

Η πρόταση που υποστήριξε το 1998 ο Γενικός Εισηγητής της μειοψηφίας στην προτείνουσα Βουλή Ιωάννης Βαρβιτσιώτης ήταν να αντικατασταθεί το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο του άρθρου 100 του Συντάγματος από ένα Συνταγματικό Δικαστήριο το οποίο θα προβαίνει σε έλεγχο συνταγματικότητας των νόμων σε πρώτο και τελευταίο βαθμό¹². Ο έλεγχος συνταγματικότητας από όλα τα δικαστήρια διατηρείται κατά την πρόταση αυτή, όμως αν κριθεί αντισυνταγματική μια διάταξη νόμου τότε η διαδικασία αναστέλλεται και η κρίση για την αντισυνταγματικότητα παραπέμπεται στο Συνταγματικό Δικαστήριο, αποτρέποντας έτσι την έκδοση αντιφατικών αποφάσεων και ενισχύοντας την ασφάλεια δικαίου, αφού η διάταξη που θα κριθεί αντισυνταγματική καθίσταται ανίσχυρη κατά τρόπο δεσμευτικό για όλα τα δικαστήρια¹³.

Τελικά ο αναθεωρητικός νομοθέτης του 2001, λαμβάνοντας υπόψη και τις αντιρρήσεις ιδίως από την πλευρά του Συμβουλίου της Επικρατείας¹⁴, αποφάσισε να διατηρήσει μεν το σύστημα του διάχυτου, παρεμπόδιοντα και συγκεκριμένου ελέγχου της συνταγματικότητας των νόμων, προβλέποντας ωστόσο ότι τα Τμήματα των Ανωτάτων Δικαστηρίων, όταν άγονται σε κρίση για την αντισυνταγματικότητα διάταξης τυπικού νόμου, υποχρεούνται να παραπέμπουν το ζήτημα στην Ολομέλεια, εκτός αν αυτό έχει ήδη κριθεί με προηγούμενη απόφασή της.

Δεδομένου ότι λόγω αντικειμένου το Συμβούλιο της Επικρατείας αποτελεί τον προνομιακό ελεγκτή της συνταγματικότητας στα ευρύτατα πεδία του δημοσίου δικαίου που ρυθμίζονται από τον νομοθέτη¹⁵, η Ολομέλειά του λειτουργεί πλέον ως οιοεινί Συνταγματικό Δικαστήριο, με επικουρικό ρόλο των Ολομελειών των άλλων δύο Ανωτάτων Δικαστηρίων. Αποτελεί, όμως, η συγκέντρωση του ελέγχου συνταγματικότητας στις Ολομέλειες των Ανωτάτων Δικαστηρίων επαρκές «υποκατάστατο» έναντι του συστήματος του συγκεντρωτικού ελέγχου από ένα Συνταγματικό Δικαστήριο, το οποίο έχει υιοθετήσει η συντριπτική πλειονότητα των κρατών της Ευρώπης και οι περισσότερες σύγχρονες δημοκρατίες;

Ένα ισχυρό επιχειρήμα υπέρ της ίδρυσης Συνταγματικού Δικαστηρίου είναι ότι σήμερα για την αμετάκλητη κρίση επί της αντισυνταγματικότητας των νόμων απαιτούνται μακροχρόνιες δικαστικές αντιδικίες σε όλους σχεδόν τους βαθμούς της οικείας δικαιοδοσίας, ενίοτε και σε δικαστήρια διαφορετικών δικαιοδοσιών. Ωστόσο αν υιοθετηθεί το σύστημα της παραπομπής από το αρμόδιο δικαστήριο στις Ολομέλειες των Ανωτάτων Δικαστηρίων και από αυτές στο Συνταγματικό Δικασ-

¹¹ Χ. Κουρουνδής, *Το Σύνταγμα και η Αριστερά*, 2018, σελ. 115 επ.

¹² Ι. Βαρβιτσιώτης, *Η Ελλάδα μπροστά στο 2000*, 1998, σελ. 230 επ.

¹³ *Ibidem*, σελ. 234. Πρβλ. Γ. Θεοδόσης, «Συνταγματικό Δικαστήριο στην Ελλάδα;», στον τόμο: Γ. Θεοδόσης κ.ά., *Η δικαιοσύνη και το Σύνταγμα*, 1993, σελ. 17 επ.

¹⁴ Πρακτικά διοικητικής Ολομέλειας ΣτΕ 6/2000 και 4/2001. Βλ. επίσης τις μελέτες των Κ. Μενουδάκου και Α. Ράντου στον τόμο: Α. Μανιτάκης/Α. Φωτιάδου, *Το Συνταγματικό Δικαστήριο*, 2008, σελ. 1 επ., 13 επ. και Β. Ανδρουλάκης, *Χρειαζόμαστε πραγματικά ένα Συνταγματικό Δικαστήριο;*, ΤοΣ 1/2016, σελ. 95 επ.

¹⁵ Ευ. Βενιζέλος, *Το αναθεωρητικό κεκτημένο*, 2002, σελ. 362 επ.

στήριο¹⁶ δεν επιτυγχάνεται η ταχεία επίλυση του ζητήματος, αλλά μάλλον η επιβράδυνση σε σύγκριση με την επίσπευση του δικαιοδοτικού έργου χάρη στον θεσμό της πιλοτικής δίκης.

Πώς θα αποτραπούν οι σημερινές καθυστερήσεις, που εύλογα πλήττουν το κύρος της δικαιοσύνης, αλλά και τα πρακτικά προβλήματα που προκαλεί η απρόβλεπτη επιβάρυνση του κρατικού προϋπολογισμού από την αναδρομική ισχύ που μπορεί να έχει η κρίση της αντισυνταγματικότητας πολλά χρόνια μετά τη θέση του νόμου σε ισχύ; Δεν είναι βέβαιο ότι η θεσμοθέτηση ενός Συνταγματικού Δικαστηρίου αποτελεί τη βέλτιστη λύση, εκτός αν κάθε συνταγματική διαφορά παραπέμπεται άμεσα σε αυτό από το αρμόδιο δικαστήριο, όταν κρίνει ότι υπάρχουν ισχυρά επιχειρήματα υπέρ της αντισυνταγματικότητας διατάξεων τυπικού νόμου.

Ένα δεύτερο δίλημμα αποτελεί το εύρος του ελέγχου συνταγματικότητας που θα ανατεθεί στο Συνταγματικό Δικαστήριο. Θα περιλαμβάνει και ζητήματα τυπικής αντισυνταγματικότητας, όταν στο Σύνταγμα προβλέπεται ότι η παράβαση επιμέρους διατάξεων επισύρει την ακυρότητα, όπως η ψήφιση διατάξεων άσχετων με το κύριο αντικείμενο των νόμων; Θα επιλύει και διαφορές που χαρακτηρίζονται ως «κυβερνητικές πράξεις» και δεν ελέγχονται σήμερα από το Συμβούλιο της Επικρατείας; Είναι επιθυμητή η προσθήκη ενός νέου θεσμικού παίκτη στο συνταγματικό οικοδόμημα, που με τις κρίσεις του αυτές θα συμμετέχει ευθέως στο πολιτικό γίγνεσθαι; Επίσης, είναι σκόπιμη η αποδυνάμωση των Ανωτάτων Δικαστηρίων στη νέα αρχιτεκτονική του δικαστικού συστήματος που θα προέκυπτε, ιδίως του Συμβουλίου της Επικρατείας το οποίο έχει επωμισθεί το μεγαλύτερο βάρος του ελέγχου συνταγματικότητας¹⁷;

Είναι ενδιαφέρουσα η παρατήρηση ότι η ίδρυση ενός Συνταγματικού Δικαστηρίου που θα λειτουργεί συγκεντρωτικά και αποτελεσματικά, διαμορφώνοντας ενιαία συνταγματική νομολογία η οποία θα δεσμεύει όλα τα κατώτερα δικαστήρια, συνεπάγεται ότι ο πολιτικός χαρακτήρας που θα προσλάβει ο έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων θα είναι «ασύγκριτα μεγαλύτερος από οποιαδήποτε εμπειρία έχουμε σήμερα με το Συμβούλιο της Επικρατείας»¹⁸. Το Συνταγματικό Δικαστήριο θα είχε, κατά την άποψη αυτή, πολύ ευρύτερα περιθώρια να αναπτύξει δικαστικό ακτιβισμό, διαταράσσοντας την ισορροπία μεταξύ νομοθετικής και δικαστικής εξουσίας¹⁹.

Συνοψίζοντας το πρόβλημα, ο Δημήτρης Τσάτσος έγραψε πως «τελικά το ναι ή όχι στον θεσμό του Συνταγματικού Δικαστηρίου σημαίνει επιλογή ανάμεσα σε μια εύλογα καθησυχαστική οριστικότητα και σε μια συναρπαστική εκκρεμότητα και εξελισσιμότητα»²⁰. Γιατί, όμως, αποκλείεται εκ προοιμίου ότι ένα Συνταγματικό Δικαστήριο μπορεί να συναρμόσει την οριστικότητα, νοούμενη ως οριστική επίλυση του ζητήματος της συνταγματικότητας μέσω της ακύρωσης *erga omnes* της αντισυνταγματικής διάταξης, με την εξελισσιμότητα που επιτρέπουν οι μεταστροφές της νομολογίας, οι οποίες σημειώνονται και στα συγκεντρωτικά συστήματα ελέγχου της συνταγματικότητας;

Ένα ερώτημα που προβάλλεται επίμονα στη συζήτηση για την ίδρυση Συνταγματικού Δικαστη-

¹⁶ Πρόταση της Νέας Δημοκρατίας για την αναθεώρηση του Συντάγματος, 26.06.2006.

¹⁷ Μ. Πικραμένος, *Σκέψεις για τη συνταγματική αναθεώρηση και για το ζήτημα της ίδρυσης Συνταγματικού Δικαστηρίου*, ΤοΣ 1/2016, σελ. 79 επ.

¹⁸ Γ. Τασόπουλος, *Τα θεσμικά αντίβαρα της εξουσίας και η αναθεώρηση του Συντάγματος*, 2007, σελ. 196.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Δ. Τσάτσος, *Η αναθεώρηση του Συντάγματος*, ό.π., σελ. 44.

ρίου είναι ο τρόπος ορισμού των μελών του. Πώς θα διασφαλίζεται η ανεξαρτησία τους από την πολιτική εξουσία; Ασφαλώς το ερώτημα είναι άστοχο σε μια συνταγματική τάξη όπως η ελληνική, στην οποία την ηγεσία των Ανωτάτων Δικαστηρίων ορίζει η εκάστοτε Κυβέρνηση, με ό,τι αυτό συνεπάγεται για την αξιοπιστία της δικαιοσύνης.

Σφοδροί πολέμιοι της ίδρυσης Συνταγματικού Δικαστηρίου έχουν προτείνει, αντ' αυτού, τη δημιουργία ενός Ανώτατου Δικαστηρίου, στο οποίο θα συγκεντρώνονταν πρακτικά οι αρμοδιότητες του Συμβουλίου της Επικρατείας και του Αρείου Πάγου, καταργώντας τα υφιστάμενα Ανώτατα Δικαστήρια. Επίσης, προτείνουν τη μεταφορά στο Ανώτατο Δικαστήριο των κυριότερων αρμοδιοτήτων του υφιστάμενου Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου και τον προληπτικό έλεγχο της ουσιαστικής και τυπικής συνταγματικότητας των νόμων²¹. Σε αυτό το «υπερ-δικαστήριο», κατά την προηγούμενη πρόταση, τα 2/3 των μελών θα ήταν ισόβιοι δικαστές και το 1/3 νομικοί «εγνωσμένης πείρας», τους οποίους θα επέλεγε το ίδιο σύμφωνα με την κοινή νομοθεσία. Δηλαδή, σύμφωνα με την πρόταση αυτή, ο νομοθέτης θα μπορούσε να μεταβάλλει χωρίς συνταγματικούς περιορισμούς τον τρόπο ορισμού των δικαστών του πανίσχυρου Ανώτατου Δικαστηρίου!

Όπως έχει επισημανθεί από μια πιο συνεπή αντίκρουση της πρότασης για ίδρυση Συνταγματικού Δικαστηρίου, «η έμφαση των σχετικών συζητήσεων και το επίκεντρο της θεωρητικής και πολιτικής αντιπαράθεσης φαίνεται να περιορίζονται αποκλειστικά στον τρόπο συγκρότησης του οργάνου αυτού και ιδιαίτερα στη σκοπιμότητα της άμεσης ή έμμεσης συμβολής των πολιτικών σχηματισμών στη νομοποίησή του [...] Εξίσου ύποπτη ωστόσο είναι και η εξαιρετική ευκολία με την οποία το κέντρο βάρους του ζητήματος διολισθαίνει στο ερώτημα της σύνθεσης του οργάνου»²². Σκόπιμο είναι λοιπόν να απεμπλακεί η συζήτηση για τη σκοπιμότητα δημιουργίας Συνταγματικού Δικαστηρίου από το πρόβλημα του διορισμού των μελών του, το οποίο μπορεί να επιλυθεί με εγγυήσεις ανεξαρτησίας ισχυρότερες από αυτές που ισχύουν σήμερα για την ηγεσία των Ανωτάτων Δικαστηρίων. Σημαντικό είναι, επίσης, το Συνταγματικό Δικαστήριο να έχει σταθερή σύνθεση και όχι μεταβαλλόμενη, όπως το Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο σήμερα, γεγονός που συνιστά σοβαρό μειονέκτημα για τη λειτουργία του²³.

Τα επιχειρήματα υπέρ της ίδρυσης Συνταγματικού Δικαστηρίου είναι ισχυρά και υποστηρίζονται μάλλον από το μεγαλύτερο μέρος της συνταγματικής θεωρίας. Κατ' αρχάς, μεγάλο μέρος των ρυθμίσεων του Συντάγματος είναι σήμερα δικαστικά ανέλεγκτες. Πρόκειται για διατάξεις που περιλαμβάνονται ιδίως στο οργανωτικό του μέρος και παραβιάζονται απροκάλυπτα και κατά σύστημα, με επίπτωση την ανενέργειά τους, την προσβολή ατομικών δικαιωμάτων χωρίς δυνατότητα πρόσβασης στη δικαιοσύνη και, τελικά, την αποδυνάμωση της κανονιστικής δύναμης του Συντάγματος²⁴. Επίσης, το Συνταγματικό Δικαστήριο θα απέτρεπε την αναπαραγωγή και τη διαιώνιση

²¹ Ν. Αλιβιζάτος/Π. Βουρλούμης/Γ. Γεραπετρίτης/Γ. Κτιστάκης/Σ. Μάνος/Φ. Σπυρόπουλος, *Ένα καινοτόμο Σύνταγμα για την Ελλάδα*, 2016, σελ. 175 επ.

²² Α. Τάκης/Χ. Χατζή, «Σκέψεις σχετικά με την πρόταση δημιουργίας Συνταγματικού Δικαστηρίου», στον τόμο: Γ. Θεοδόσης κ.ά., *Η δικαιοσύνη και το Σύνταγμα*, ό.π., σελ. 54 επ.

²³ Για τη σύνθεση του Συνταγματικού Δικαστηρίου βλ. και τις σκέψεις σε Ευ. Βενιζέλος/Κ. Χρυσόγονος, *Το πρόβλημα της συνταγματικής δικαιοσύνης στην Ελλάδα*, 2006, σελ. 37 επ., 121 επ.

²⁴ Σ. Βλαχόπουλος, *Γιατί είναι απαραίτητη η ίδρυση ενός Συνταγματικού Δικαστηρίου στην Ελλάδα*, ΤοΣ 1/2016, σελ. 83 επ., που αναφέρεται σε «νεκρές ζώνες» του Συντάγματος.

δικαστικών διαφορών που οφείλονται στη μη συμμόρφωση της νομοθετικής και της εκτελεστικής εξουσίας στις δικαστικές αποφάσεις που κρίνουν νόμους ως αντισυνταγματικούς. Με τις αποφάσεις του Συνταγματικού Δικαστηρίου οι αντισυνταγματικές διατάξεις θα εξαφανίζονταν και θα αίρονταν αμέσως οι συνέπειες από την εφαρμογή τους²⁵.

Έχει υποστηριχθεί η άποψη ότι υπό το πρίσμα της επίδρασης του ενωσιακού δικαίου στον δικαστικό έλεγχο της συνταγματικότητας των νόμων η ίδρυση Συνταγματικού Δικαστηρίου αποτελεί μια «σοβαρώς αμφισβητούμενη επιλογή»²⁶. Επίσης έχει υποστηριχθεί ότι ως προς την προστασία των θεμελιωδών δικαιωμάτων, το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου (ΕΔΔΑ) έχει καλύψει τη σχετική δικαιοδοτική λειτουργία, καθιστώντας το Συνταγματικό Δικαστήριο περιττό. Οι απόψεις αυτές υποτιμούν, αν μη τι άλλο, ότι η προσφυγή στο ΕΔΔΑ συνεπάγεται τεράστιες καθυστερήσεις στην τελική έκβαση των διαφορών και ότι οι συνέπειες των αποφάσεών του δεν καλύπτουν το αίτημα για ασφάλεια δικαίου και για προστασία των δικαιωμάτων ισοδύναμα με τις αποφάσεις ενός Συνταγματικού Δικαστηρίου. Επίσης, ούτε η επίδραση του ενωσιακού δικαίου ούτε η δυνατότητα προσφυγής στο ΕΔΔΑ απαντούν στο πρόβλημα των δικαστικά ανέλεγκτων συνταγματικών διατάξεων.

Μετά από μια δεκαπενταετία διαδοχικών κρίσεων, οι οποίες δοκίμασαν την ανθεκτικότητα του Συντάγματός μας και έθεσαν τη νομολογία των Ανωτάτων Δικαστηρίων μπροστά σε πρωτόγνωρες προκλήσεις²⁷, η συζήτηση για τη σκοπιμότητα της ίδρυσης Συνταγματικού Δικαστηρίου πρέπει να διεξαχθεί υπό μια οπτική διαφορετική από ό,τι όταν τέθηκε για πρώτη φορά επίσημα στον αναθεωρητικό διάλογο, κατά τη δεκαετία του 1990.

Η κατάχρηση της κατεπίγουσας νομοθέτησης, η κατά κόρον συμπερίληψη διατάξεων άσχετων προς το κυρίως θέμα νομοσχεδίων, οι εκατοντάδες βουλευτικές τροπολογίες, οι αδικαιολόγητες πράξεις νομοθετικού περιεχομένου, οι δεκάδες σελίδες ρυθμίσεων ενταγμένων σε ένα μόνο άρθρο αποτελούν δείγματα των τερατωδίων που διέπραξε ο νομοθέτης. Η αναρμοδιότητα των δικαστηρίων να υπεισέλθουν σε έλεγχο συνταγματικότητας με βάση τις οργανωτικές διατάξεις του Συντάγματος συνιστά ένα ακόμη έλλειμμα. Σε πλήθος περιπτώσεων ο νομοθέτης και η διοίκηση αγνόησαν τις δικαστικές αποφάσεις, διαβρώνοντας την αξιοπιστία των δημοκρατικών θεσμών. Η μη συμμόρφωση στις δικαστικές αποφάσεις από τον νομοθέτη και τη διοίκηση συνιστά περιφρόνηση του ανώτατου δικαστή.

Η αποτίμηση αυτής της περιόδου αδιάλειπτης αμφισβήτησης της «κανονικότητας» επιβεβαιώνει ότι, παρά τη συγκέντρωση του ελέγχου συνταγματικότητας στις Ολομέλειες των τριών Ανωτάτων Δικαστηρίων, σοβαρά ζητήματα συνέχισαν να ανακυκλώνονται, θέτοντας «υπό καθεστώς ομηρείας» κοινωνικές ομάδες που προσέβλεπαν στην οριστική επίλυσή τους. Διαπιστώθηκε επίσης ότι ο διάλογος του εθνικού δικαστή με το Δικαστήριο της Ευρωπαϊκής Ένωσης και το Ευρωπαϊκό Δι-

²⁵ Ibidem, σελ. 89.

²⁶ Κ. Γιαννακόπουλος, «Η πρόταση ίδρυσης Συνταγματικού Δικαστηρίου υπό το πρίσμα της εξέλιξης των σχέσεων μεταξύ εθνικού και ενωσιακού δικαίου», στον τόμο: Χ. Ακριβοπούλου/Ν. Παπαχρήστος (επιμ.), *Η πρόκληση της αναθεώρησης του Συντάγματος*, 2013, σελ. 163 επ.

²⁷ Ξ. Κοντιάδης/Α. Φωτιάδου, *Η συνταγματική ανθεκτικότητα στη δοκιμασία των κρίσεων*, e-book ελεύθερης πρόσβασης epoliteia.gr, 2022.

καστήριο Δικαιωμάτων του Ανθρώπου θα ήταν γονιμότερος αν ίσχυε ένα συγκεντρωτικό σύστημα, χάρη στο οποίο η εθνική συνταγματική νομολογία θα ήταν συνεκτικότερη. Τέλος, η ασταθής σύνθεση του Ανώτατου Ειδικού Δικαστηρίου και η ατελής δικαιοδοσία του δεν συμβάλλουν στην επίλυση κρίσιμων συνταγματικών διαφορών²⁸.

Με βάση τις προηγούμενες σκέψεις κρίνεται σκόπιμη η δημιουργία ενός Συνταγματικού Δικαστηρίου, του οποίου τα έντεκα μέλη θα επιλέγονται από τους δικαστές των τριών Ανωτάτων Δικαστηρίων με μυστική ψηφοφορία για μία μη ανανεώσιμη εξαετή θητεία. Το Συνταγματικό Δικαστήριο θα κρίνει τη συμβατότητα των τυπικών νόμων με το Σύνταγμα, το υπερεθνικό και το διεθνές δίκαιο μετά από παραπεμπτική απόφαση οποιουδήποτε δικαστηρίου. Στο Συνταγματικό Δικαστήριο θα περιέλθουν επίσης οι αρμοδιότητες του ειδικού δικαστηρίου για μισθολογικές διαφορές (Μισθοδικείο), το οποίο αποδείχθηκε ένας αποτυχημένος θεσμός και θα πρέπει να καταργηθεί ανεξαρτήτως αν ιδρυθεί Συνταγματικό Δικαστήριο. Επίσης, το Συνταγματικό Δικαστήριο θα μπορεί να κρίνει προληπτικά τη συνταγματικότητα διατάξεων νομοσχεδίων μετά από αίτημα του 1/5 των βουλευτών. Εξαιρετικά σημαντικός είναι ο προληπτικός δικαστικός έλεγχος, επί παραδείγματι, της νομοθεσίας που ρυθμίζει το εκλογικό σύστημα. Η νέα αρχιτεκτονική του δικαστικού συστήματος θα επιτρέψει στα τρία Ανώτατα Δικαστήρια να λειτουργήσουν ταχύτερα και αποτελεσματικότερα, απαλλαγμένα από το βάρος της τελικής κρίσης για ζητήματα συνταγματικότητας των νόμων.

Εκτός από την ίδρυση Συνταγματικού Δικαστηρίου, την κατάργηση του Μισθοδικείου και την αλλαγή της διαδικασίας επιλογής της ηγεσίας των Ανωτάτων Δικαστηρίων, στο πεδίο της δικαστικής εξουσίας πρέπει επίσης, μεταξύ άλλων, να αναθεωρηθούν οι ρυθμίσεις που αφορούν το όριο ηλικίας για την υποχρεωτική αφυπηρέτηση των δικαστών, ώστε να αυξηθεί στο 70ό έτος (άρθρο 88) και τις ελεγκτικές αρμοδιότητες του Ελεγκτικού Συνεδρίου οι οποίες απαιτείται να ενισχυθούν (άρθρο 98). □

²⁸ Ευ. Βενιζέλος, *Δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων και ερμηνεία του Συντάγματος*, 2022, σελ. 272 επ.